

# grueles

Een uitgave van de stichting 'GRUELES' december 1985, 5e jaargang nr. 4



# Archeologie

Stichting 'GRUELES'

## grueles

Een uitgave van de stichting 'GRUELES' december 1985, 5e jaargang nr. 4



## Voorwoord redactie

We zijn alweer aan het laatste nummer van deze jaargang. We openen met een artikel van de nieuwe sectie: Archeologie. U zult daar in ons periodiek nog regelmatig van horen. Verder vindt u in dit nummer weer artikelen over uiteenlopende onderwerpen.

De stichting heeft onlangs een verzameling kookboeken aangekocht waarin alleen Limburgse recepten zijn opgenomen. Als u belangstelling heeft, kunt de boeken lenen. Inlichtingen: Rijksweg 86a, telefoon 04408 - 1662.

In dit nummer vindt u ook weer een accept-girokaart. Het abonnementsgeld is nog steeds f 17,50, maar u weet: méér mag ook. Het abonnementsgeld van ons periodiek is een van de weinige zaken die in vijf jaar tijd niet duurder zijn geworden.

Tot slot wenst de redactie u 'nne Zaolige Kiësmes en 'nne Zaolige Nejaor.

De redactie

## Bij de voorpagina

*Tegenover de kerk te Rijckholt. Huis links: thans bewoond door fam. Hessels-Purnot. Huis rechts: gedeeltelijk herbouwd, thans bewoond door de heer Nêles Wolfs.*

*V.l.n.r. 1. Carolien Doumen, 2. Anna Doumen, 3. Anneke Wolfs, 4. Marieke Wolfs, 5. Lies Doumen (Wolfs), 6. Harrie Wolfs, 7. Nêles Wolfs, 8. Sjêlke Wolfs, 9. Michel Wolfs.*

# Archeologie



## Stenen werktuigen

Nu de Stichting Grueles over een Sectie Archeologie beschikt, zullen we in ons periodiek regelmatig aandacht schenken aan de prehistorie van onze omgeving. De prehistorie is dat gedeelte van ons verleden waarover we geen geschreven berichten hebben. (De eerste geschreven berichten over onze omgeving dateren van ongeveer 50 jaar voor Christus.) Wat we over de tijd daarvoor weten, moeten we afleiden uit andere bronnen dan geschreven berichten. Archeologie houdt zich bezig met het bestuderen van het verleden aan de hand van andere dan geschreven bronnen. Een voorbeeld van dergelijke bronnen zijn stenen werktuigen.

Wie in de maanden dat de akkers onbebouwd zijn door het veld dwaalt, wordt vaak verrast door de grote aantallen stenen die vooral op de akkers ten oosten van Rijckholt te zien zijn. Een nader onderzoek toont dan meestal aan dat veel van die stenen hun vorm niet aan de natuur te danken hebben. We noemen die stenen artefacten ofwel door mensen bewerkte stenen. We moeten niet denken dat al die artefacten werktuigen zijn: de meeste zijn afval van produkten, van werktuigen. Net als in onze tijd werden ook in die prehistorie niet steeds dezelfde werktuigen gebruikt; de types waren afhankelijk van onder andere de te slachten dieren. Voor het slachten van bijvoorbeeld een mammoet had men andere werktuigen nodig dan voor het slachten van een haas. Sterke klimaatsveranderingen, met als gevolg het voorkomen van andere diersoorten, betekenden in veel gevallen dat het instrumentarium in de "gereedschapskist" van onze voorouders ook veranderde. We kunnen in dit artikel dan ook niet alle werktuigtypes uit de steentijd aan bod

laten komen. We zullen alleen spreken over het gereedschap dat men in de laatste duizenden jaren van de prehistorie in onze streken gebruikte.

Om een beter inzicht te krijgen in het instrumentarium van onze voorouders uit de prehistorie, zullen we in gedachten eens een jacht op een hert gaan volgen van ongeveer 5000 jaren geleden. Om op jacht te gaan had men natuurlijk wapens nodig en in het geval van het hert waren dit onder andere pijl en boog. Om die wapens te maken, had men een aantal materialen nodig: een stenen pijlpunt, een pijlschacht, houtteer, darm en booghout. De stenen pijlpunt verkreeg men door een stuk vuursteen eerst met een "hamer" van een ander soort steen zo te bewerken (stukken afslaan) dat een ruwe vorm ontstond. (Het afval dat tijdens die bewerking ontstond, noemen we afslagen.) Die ruwe vorm kon dan tot pijlpunt omgevormd worden door met bijvoorbeeld een stuk bot de overbodige steendelen weg te drukken. Om de pijlschacht rond te schaven, werd een gekerfde afslag gebruikt. De stenen pijlpunt werd na deze behandeling in een inkeping aan



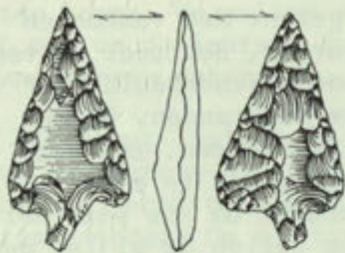
*Bij het maken van een vuistbijl kwamen veel afslagen vrij (reconstructie)*

een van de uiteinden van de schacht gezet. Het vastmaken ervan gebeurde met houtteer of met darmen. Houtteer is een pekachtige stof die men kon maken door bijvoorbeeld hout van de berk onder geringe luchttoevoer te verbranden. Darmen hebben de neiging om bij het drogen te krimpen. Een met darmen bevestigde pijlpunt kwam dus muurvast te zitten. Darmen werden waarschijnlijk ook gebruikt om als pees het booghout te spannen. In veel gevallen zullen de pijlen aan de achterkant van bijvoorbeeld veren zijn voorzien om de trefzekerheid te vergroten.

Het samengaan van goede wapens, enige ervaring en een flinke portie geluk, leidde er meestal toe dat de jacht slaagde. Met de jachtbuit kon de jager dan huiswaarts keren. In de nederzetting werd de rest van het werk gedaan: het verwerken van de jachtbuit. Hiervoor waren natuurlijk ook weer een aantal werktuigen nodig. Het villen en schoonmaken van het hert gebeurde met een mes. Dit kon een stuk steen zijn met één stompe zijde om het in de hand te houden, maar het kon ook met een scherp stuk steen zijn, bevestigd in hout. Voor het in stukken delen van het lichaam werd ook weer het mes gebruikt.

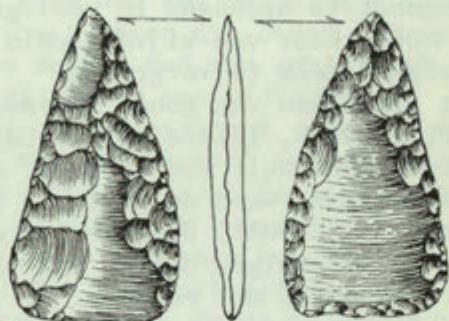


*Reconstructie van een prehistorisch mes.*



*Pijlpunt, gevonden ten noordoosten van de vuursteenmijn. Vinder: A. Wouters. Collectie: J. Weertz*

*Bladspits (pijlpunt) gevonden in de omgeving van het Davelsbos. Vinder: wijlen J. Rompelberg. Collectie: A. Wouyers.*



*Reconstructie van een ingesteelede bijl.*

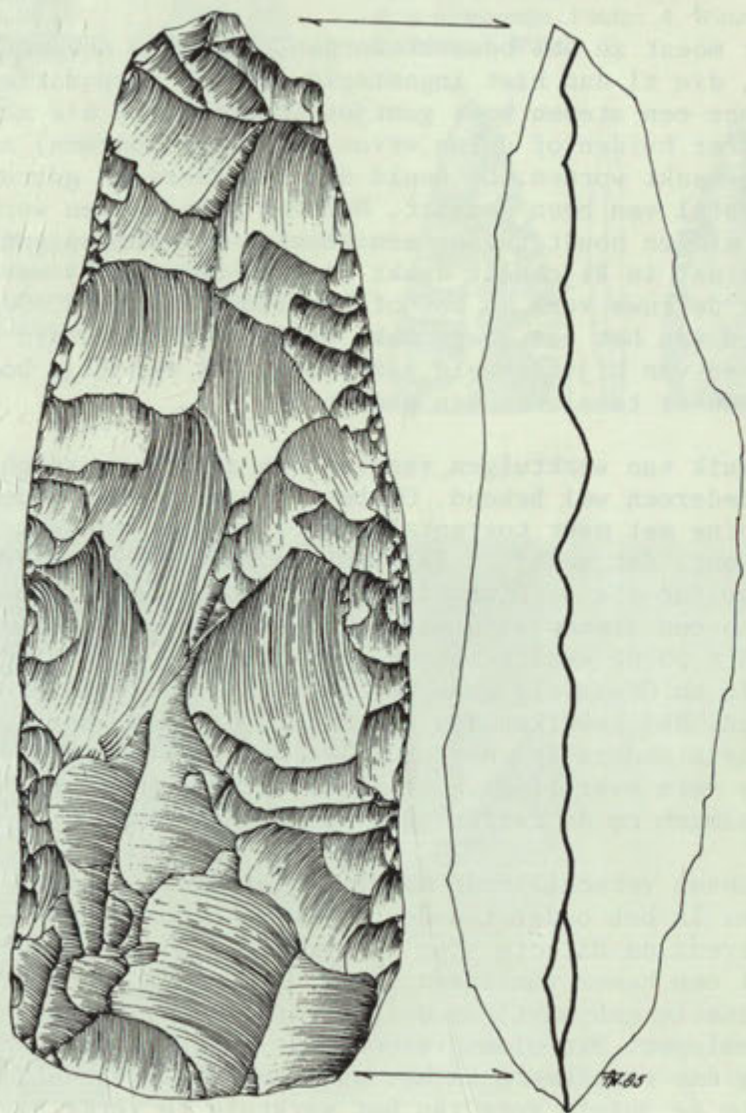
Nu werd niet alleen op jacht gegaan om voedsel te verkrijgen (plantaardige materialen vormden ook een belangrijk deel van de maaltijd), de huid en botten kwamen ook uitstekend van pas. Zo kon de huid onder andere als kleding dienen.

Hiervoor moest ze wel bewerkt worden. Dat deed men met een krabber, die al dan niet ingesteed was. Na preparatie kon men er met een stenen boor gaatjes in boren. Op die manier konden meer huiden of delen ervan met garen (darmen) aan elkaar gemaakt worden. De naald die men hiervoor gebruikte werd meestal van been gemaakt. Met een burijn, een werktuig dat het midden houdt tussen een stanley-mes en een guts (de Burijnstraat in Rijckholt dankt hieraan haar naam) werd hiervoor de ruwe vorm in bot of hertshoorn gekerfd. De ruwe vorm werd van het bot losgemaakt en in vorm geschuurd op een slijpsteen van bijvoorbeeld zandsteen. Met een fijn boortje maakte men er tenslotte een gaatje in.

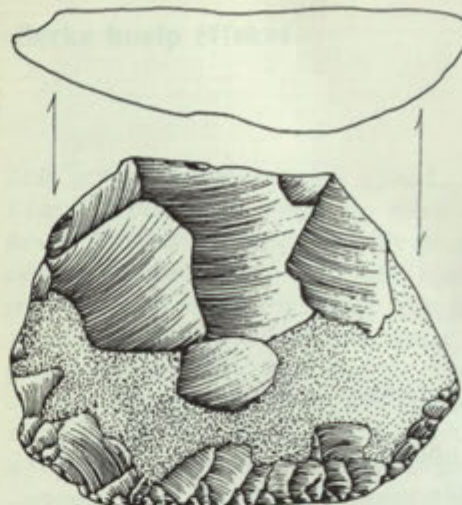
Het gebruik van werktuigen vereist een zekere vaardigheid, dat is iedereen wel bekend. Of het nu gaat om een moderne boormachine met meer toerentallen, of om een prehistorische stenen boor, dat maakt in feite niets uit. Maar ook de fabricage van die werktuigen vereist vaardigheid. Bij het maken van een stenen werktuig is naast de vaardigheid ook de steensoort en de kwaliteit van deze laatste van belang. In Rijckholt en Gronsveld gaat het in de meeste gevallen om vuursteen. Het bewerken van deze vuursteen, betekent in feite niets anders dan het afpellen van de steen tot de gewenste vorm overblijft. Dit verklaart het voorkomen van de vele afslagen op de eerder genoemde akkers.

Er bestonden verschillende manieren om vuursteen te bewerken. In het onderstaande zal ik me beperken tot een van de manieren: de directe slag (percussie). Bij deze methode werd met een hamer van steen, gewei, bot of hard hout (soms in combinatie gebruikt) op de tot werktuig om te vormen steen geslagen. Dit slaan veroorzaakt in de steen een trilling die resulteert in het afsplijten van een scherf. Nu moest, om de juiste vorm van het werktuig te verkrijgen en om inderdaad een scherf af te kunnen pellen, uit een

bepaalde hoek geslagen worden. Dit vereist kennis en vaardigheid. Als u de vruchten van deze kennis en vaardigheid - de werktuigen - ziet, zult u snel begrijpen dat onder onze voorouders vaklieden voorkwamen.



Halffabrikaat bijl (dus niet geslepen), gevonden in de omgeving van Sjteibrik.  
Vinder: J. Weertz. Collectie: J. Weertz.



Krabber, gevonden in de omgeving van de Henkeput. Vinder: J. Weertz.  
Collectie: J. Weertz.

Het maken van een krabber met de bovenstaande bewerkingsmanier was voor deze vaklieden in een aantal gevallen een van de minder moeilijke karweitjes. De prehistorische ambachtsman behoefde hiervoor - ook weer in bepaalde gevallen - alleen maar een afslag van redelijke dikte aan de werkzijde bij te werken door kleine scherfjes weg te slaan. Wel moest ervoor gezorgd worden dat er een egale werkzijde ontstond, dus zonder uitstekende stukjes, anders zou men bij het verwijderen van het vet van huiden, deze laatste beschadigen. In veel gevallen werd ook de boor van een afslag gemaakt. Dit gebeurde door de afslag bij te werken (retoucheren) tot er een - dikwijls - langgerekt puntig uiteinde ontstond.

Het maken van een geslepen (gepolijste) bijl vereiste naast de kennis en vaardigheid ook een flinke portie geduld. Het eigenlijke werk begon pas als de bijl in vorm was geslagen; ze werd dan op bijvoorbeeld een stuk zandsteen (onder toevoeging van water om het slijpsel goed te laten functioneren) geslepen. Deze werkzaamheid kostte de ambachtsman enige dagen. Gelukkig maar dat het maken van bijlen in onze tijd niet meer zo lang duurt: ze zouden onbetaalbaar zijn.

Jan Weertz

De tekeningen bij dit artikel zijn gemaakt door de heer A. Wouters, Lent.



### E. klejn verhēulke

Dao wāoren 'ns zēs kleumpkes,  
dy hoûngen ién 'n wej.  
Dy wāoren dao aon 't tōppe,  
de klejnste haw de lej.

De groetste vyf dy wāore sjoen,  
en zonder 'n rotte plaots,  
de klejnste wāor bereumsjeld  
en érg oondermaots.

Eker gif mōs de klejste myngele,  
de groete foételde toezjoer,  
daodoer krèg 't klejnste eppelke  
niks anders es damme of 'nne boer.

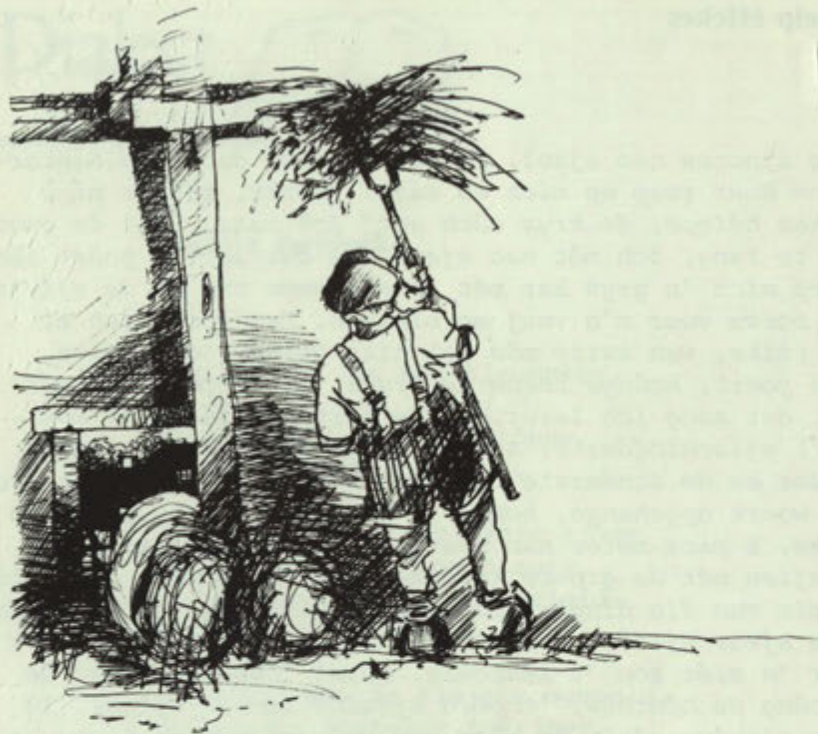
Verrêk, dao kaom opens de boer  
mêt löddere 't wejke op,  
en ie de vyf groetsten 't wiste,  
laoge ze ién 'nne kōmmel op hōnne kop.

't Klejn eppelke dat blêf hange,  
"Foétele betûint zich", reep 'r nao de vyf,  
"want d'r wêt toch wie 't bié 't kâorte gèit:  
deginnege dè sjryf, dè blyf".

Frans van de Weerdt.

### Bèrke huelp éffekes

Ich goûng sjnones nao sjaol, 't wāor e pāor daog nao Sinterklaos. 'nne Boer reep op mich en zaag: "Bèrke, kênste mich neet éfekes hélepe, de kryss oûch get" Ich zaag: "Dat ês good, meh neet te lang, ich môt nao sjaol" Ie dat ich de poërt ién goûng leep mich 'n gryss kat mêt 'nne kromme rōk en de sjtuts réch nao boëve vuur m'n veuj en miaawde. Dat voond ich al gèi good tèike, van katte mōs ich niks hebbe. Boëve mich, oonder de poërt, hoûnge boene te druge. Dao vloege dry mōssjen oét, dat zaog ich lever. Op de mêstem, tiënge de moér, sjtoûng 't sjlachlödderke. Aon de buüvenste sjproët dy get langer wāor es de eunderste en oe gewoenlik 't vérke mêt z'n pèze ién woert opgehange, hoûng 'n gryss klak mêt e pèper en zaat jéske. E pāor meter nao rés aon 't hûiske sjtoûng 't hekselmesjien mêt de groete kaofmaandel, de kemrêk, twie vlēgele en mie van die dinger. Dat hawwe ze oét de sjeur gedrāoge. Op de sjeur sjtoûng de oûsker, voûlgelaoje mêt koën. De boer wāor 'n miét aon 't iénhoële. Uüver 'nne boüm vaan de oûsker hoûng de bēntoûw, 't pèrd sjtoûng ién de sjtaal. De boëvedëur sjtoûng oëpe, 't pèrd haw de zaol nog op ligke en d'n trêkhaom en d'n achterhaom nog aon. Vajjer wāor ién de vry 't pèrd klie ién de rüep aon 't gēve. Wie 'r mich zaog, zaag 'r tiënge de zoën dè mich haw iéngerope: "Haj, wè ês dat, 'nne Fraansmaan?" (Doûw haw 't nog al get Fraanse keen-der ién 't duerp, op vekaaansie). 'r Doeg zjus of 'r mich neet kōs, meh 'r kōs mich waol hiel good. Haj zaag: "Nèi vajjer, dat ês Bèrke, hër huelp ôs éffekes" Hër pagkde oppe sjeur e lödderke en zaag tiënge Vajjer: "Laot v'r mer gaw begēne, want Bèrke môt nao sjaol" Haj zat 't lödderke tiënge de oûsker en zaag tiënge mich: "Vajjer gèit oppe ker, daan kēns dich op de wēsij goën en de sjobbe opsjtēke nao d'n uüverdēn. Dao lek ich ze daan good" 'r Dûijde mich 'n gaffel ién m'n han en Vajjer kroëp langs de lödder de ker op. Haj pagkde 't lödderke weer weg en heelp mich uüver de wanmuüle de wēsij ién. Zelf kaom hër oûch de wēsij ién en kroëp doër 't dāoksjaant d'n uüverdēn op. Dao goûng v'r daan aon de geng. De bōssele koën wāore groeter es ich wāor. Haj zaag dat 't neet te gemēkelik goûng en zaag: "Bèrke, de mōs ies de aore



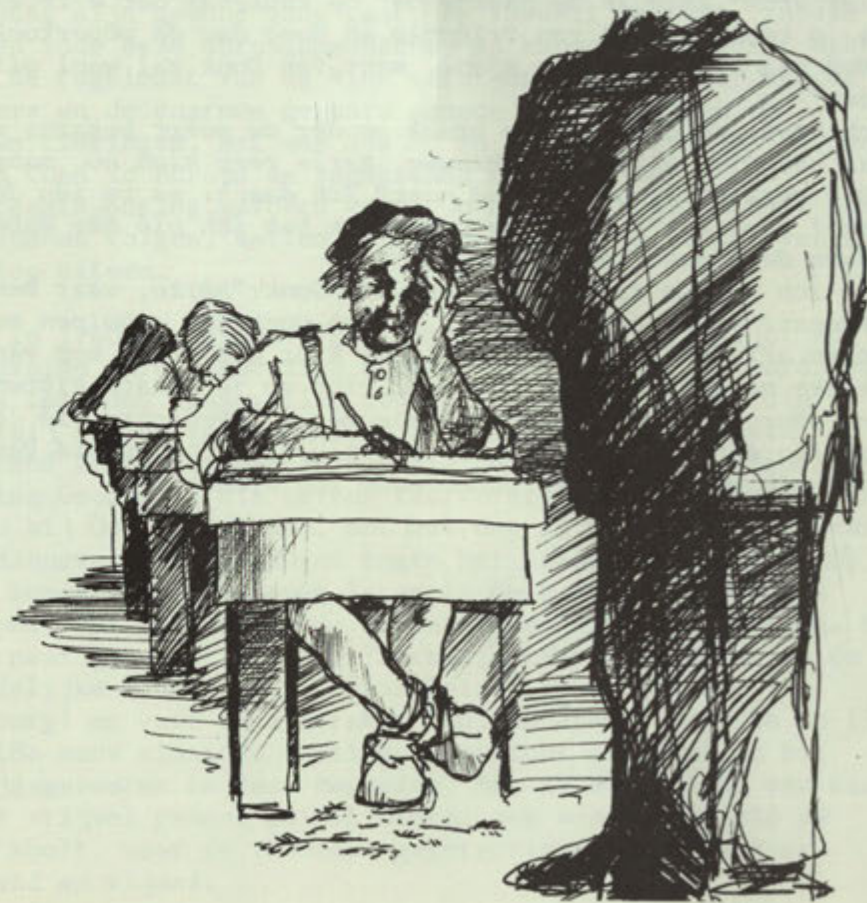
nao boëve sjtêke, daan gèit 't bëter" D'n havven tiéd goej-  
de Vajjer mich oüch nog 'n bössel ién m'nnen nak en zaag:  
"Brave jóung, de môs get trugkers goën sjtoën" Ich wäor  
näot van de zjwèit, m'n naos zaot toúw vaan de sjtöp.

Ejndelik wäor de ker lèg. Wie ich oonder oppe mëstem kaom  
wäor ich bly dat ich weer get viëse loch krèg. Ich heef m'n  
klyjer get aof, klopde m'n kloompe oét en trok zoe good es  
't goúng 't koën en druug distele oét m'n haore. Ich haw m'n  
korte brook aon en bloojde 'n bitteke aon 'nne kneej. Ich  
pagkde m'nne nëusdook en vègde dat aof. Ich wäor zoe zjwert  
wie koële en haw uüveraaf juük.

Haj zaag: "Kom mer nao bènne Bërke, daan kèns te dich get  
wase en kryss te oüch get" V'r wäore bekaans aachter de kuü-  
kedëur doúw zaag Haj: "Bërke, its te pëperkook?" Ich zaag:  
"Ich hôf niks, ich môt nao sjaol" Haj doeg de kuükedëur haaf  
oëpe, mêt de kleenk ién z'n han blèf 'r ién de dëur sjtoën  
en leet mich ién. 'r Zaag tiënge ze zuster: "Merie, laot Bër-  
ke zich get wase en gëf 'm e sjtök pëperkook" Tiënge mich

zaag 'r: "De hebs ôs good gehöülpe Bërke, de bis oüch bedaank.  
'r Trok de dëur toúw en goúng weer nao de sjeur. Op de wèk-  
ker op de sjoúw zaog ich dat de sjaol al weer 'n haf oor aon  
de geng wäor.

Merie pagkde 'nne blaanke kuükesjtool oe de zit get griës-  
zjwert vaan wäor oétgetrokke en zat dao e roond wit bekske  
mêt wäoter op. 't Bekske haw 'nne bloúwe raand; hié en dao  
haw 't get zjwerte plaotse op, dat wäor oe d'n emaj vaan aof  
wäor. Ze gaof mich e sjtök Sunlich zèip en hoúng de bloúwe  
rutekeshaanddook uüver de rök vaan de sjtool. Ich wees me ge-  
zich en han zoe good es 't goúng; 't sjtruu haw m'n han en  
me gezich oëpe getrokke, 't pisjde temënste nog al get wie  
ich dao mêt wäoter aon kaom. Mêt de näoten haanddook vrèf





ich 'ns uüver m'n kneje.

Merie vroeg: "Op wat vuur klas zits te Bèrke? En wienie krys te vekaansie? Ich zaag: "Op de zêsde klas en wienie ich vekaansie kry, wèit ich neet"

Wie ich gewase wäor zaag Merie: "Waach éffekes Bèrke, de krys oüch nog get" Ze goüng de käomer ién en kaom truk mêt 'nne pëperkokemaan van oongevèr fiéftig sentemeter laank en viéftien sentemeter brèid. Ich sjtoüng vuur de taofel ién de kuüke. "Bèrke, laot mich 'ns aon de laoj" Ich sjûifde. Merie pagkden 't broedmets en sjnooj mich e sjtök van zoe get 'n zês sentemeter ién de brejte van de pëperkokemaan aof. "Its te 'n 'm hié op, of neums te 'm mêt nao sjaol?" Ich zaag: "Ich nëm 'm mêt nao sjaol" "Daan doon ich dich e sjtök pëpier dröm", zaag ze. Ze pagkde oét de kuükekas oét e retékörfke 'n keukskestuút van Triéneke en doeg dao de pëperkook ién. "Noé gaank mer gaw nao sjaol, want Van Donk zal waol giftig zién"

Ich vègde de dëur oét en braok oonder de poërt bekaans m'mme nak uüver dy gladde maosklawwe. Merie reep mich nog nao:

"Bis verzichtig Bèrke, val neet" Ich daach: es te ién de sjaol köms ês 't tiéd. De pëperkook heb ich bié Bèr Waber uüver de ligustrumhek gegoeid.

Wie ich ién de sjaol kaom zaag Van Donk: "Bèrke, waar ben je geweest?" Ich zaach: "Meneer, ik heb boer Haj geholpen met koren afladen" 'r Driejden e pëor kier mêt z'nne kop van leenks nao rés en zaag: "Ga maar vlug op je plaats zitten" Ich wäor de gaanse naodenoen mie mêt m'n gedéchte bié 't koën en de distele dy oonder m'n klyjer zaote es bié Van Donk z'n voegwoorde en Hunnebedde ién Drente.

Bèrke.

## Historie



### Gronsveld en Rijckholt tijdens de Oostenrijkse successie-oorlog

In het midden van de 18e eeuw zijn Gronsveld en Rijckholt twee kleine en eenvoudige boerendorpen, waar het leven van alledag zijn gewone gang gaat. De landelijke rust, in die dagen voor deze dorpsgemeenschap zo kenmerkend, wordt echter met de regelmaat van de klok verstoord door doortrekkende legers en de daarmee gepaard gaande fourageringen en inkwartierungen. Dat was ook zo in de jaren tussen 1740 en 1748 toen in Europa de zogenaamde Oostenrijkse Successie-oorlog gevoerd werd. Om het volgende verhaal goed te kunnen volgen, zetten we eerst het hoe en waarom van deze oorlog uiteen.

Als in 1740 de Oostenrijkse keizer Karel VI overlijdt en opgevolgd wordt door zijn dochter Maria Theresia, wordt haar rijk terstond aangevallen door Beieren en Pruisen, die daarbij worden gesteund door Frankrijk. De Staten van Holland komen dan Maria Theresia te hulp. Ook Engeland, met koning George II die tevens keurvorst is van Hannover, sluit zich bij Oostenrijk aan, met het oog op de verdediging van de Hannoveraanse belangen tegen het opkomende Pruisen. Op dat moment ontstaat, wat later in de geschiedenisboeken vermeld zal worden als de Oostenrijkse Successie-oorlog. Na een paar jaar strijd laat Frankrijk zijn oog vallen op de Zuidelijke Nederlanden (thans België en Nederlands Limburg) en valt deze streken aan. En als zo vaak in de 17e en 18e eeuw staat de vesting Maastricht centraal in het krijgsgeschiedenis in deze omgeving. Met alle gevolgen van dien voor vrijwel geheel Zuid-Limburg, ook voor Gronsveld en Rijckholt, waar de inwoners geterroriseerd worden door vriend en vijand.

Reeds in 1743 ziet de Gronsveldse en Rijckholtse bevolking Engelse troepen (strijdend aan de zijde van de Nederlanden en Oostenrijk) voorbijtrekken. Bij die gelegenheid worden op diverse plaatsen in beide dorpen paarden en karren opgeëist. George Guillaume Lebens, ontvanger van het graafschap Gronsveld, heeft van deze gebeurtenis nauwkeurig notitie gemaakt. Hij vermeldt in zijn beschrijving dat dit leger wordt begeleid door "Hollandse Commissarissen", die aan de dorpelingen beloven dat wat aan de Engelsen wordt geleverd, later in contant geld zal worden terugbetaald. De geschiedenis heeft echter geleerd, dat deze kosten nooit aan de gedupeerden zijn vergoed. Lebens zou er jaren later in zijn notities nogmaals op wijzen, dat "het graafschap Gronsveld deze kosten nog altijd te eisen heeft".

In 1745 doorkruisen wederom legers van de geallieerden (Oostenrijk, Holland, Engeland, Hannover en het inmiddels eveneens aan deze zijde meestrijdende Hessen) het graafschap. Om te voorkomen dat de soldaten zelf in de omtrek gaan fourageren, wat zou kunnen uitlopen op plunderingen, leveren Gronsveld, Rijckholt en de dorpen in de omgeving vanuit een gezamenlijk initiatief voedsel voor soldaten en paarden. Daarbij worden onder meer granen, hooi,



stro en klaver aan de troepen beschikbaar gesteld. De maatregel heeft in zoverre succes, dat het eigenhandig fourageren door de soldaten wordt voorkomen.

In 1746 zijn de Fransen opgerukt tot Luik en op 5 september van dat jaar sluiten ze de Maas daar af. De verbonden legers hebben zich dan inmiddels over de oostelijke maasoever teruggetrokken tot Visé en richten bij deze plaats een kamp in. Het afsluiten van de Maas door de Fransen is voor de voedselvoorziening van de geallieerden zeer hinderlijk, immers aanvoer vanuit het zuiden is nu onmogelijk. Weer moeten Gronsveld, Rijckholt en de dorpen in de omgeving bijspringen om plunderingen te voorkomen. In de dagen na 5 september worden onder meer hooi, groenvoer en diverse granen aan de geallieerde legermagazijnen geleverd. Tijdens de krijgsraad, die op 10 september in het geallieerde hoofdkwartier in Visé wordt gehouden, wordt besloten om onder beschutting van de vestingstad Maastricht de Maas over te steken naar de westelijke oever. Dit om aan die kant de Fransen, die inmiddels een linie hebben gevormd van Luik tot Tongeren, aan te vallen en tot een beslissende slag te komen.

De 14e september van het jaar 1746 moet voor de Gronsveldse en Rijckholtse bevolking een bijzondere dag zijn geweest. Om drie uur 's nachts breken de verbonden legers in alle stilte hun kamp bij Visé op en marcheren in noordelijke richting. Enige uren later worden Rijckholt en vervolgens Gronsveld gewekt door de geluiden van de passerende voorhoede van het leger. Van dat vroege tijdstip af tot in de middag trekken Oostenrijkse, Hollandse, Engelse, Hannoveraanse en Hessische troepen, alles bij elkaar een leger van circa 90.000 manschappen, met ammunitiewagens, kanonnen en voorraadwagens door beide dorpen. Enkele regimenten worden in Visé achtergelaten om aldaar stellingen bezet te houden. Bij het eerste ochtendgloren worden bij Maastricht pontonbruggen gelegd en steken de troepen de Maas over. Laat in de middag is vrijwel het gehele leger aan de andere kant van de rivier. Tegen de avond zijn ten westen en ten zuiden van Maastricht, onder meer op de Sint-Pietersberg, stellingen ingenomen.

In oktober treffen de strijdende partijen elkaar bij Rocourt in het Luikse, hetgeen een overwinning oplevert voor de

Fransen. De geallieerden trekken zich daarna over de Maas in hun winterkwartieren terug. De verbonden troepen zijn in de winter 1746-1747 gelegerd vanaf de noordgrens van Gronsveld tot Amby en verder in Maastricht en op de Sint-Pietersberg. De dorpen rondom Maastricht hebben die winter veel te lijden van de aanwezigheid van het grote leger: bomen worden gekapt, landerijen vernield. Ook Lebens vermeldt dat veel schade wordt aangebracht aan weilanden die toebehoren aan ingezetenen van het graafschap Gronsveld. Naar alle waarschijnlijkheid bedoelt hij hier de landerijen tussen Gronsveld en Heer, en die in de nabijheid van Heugem (dat toentertijd tot het graafschap Gronsveld behoorde).



Gronsveld en Rijkcholt en de streek rondom deze beide dorpen hebben tot dat tijdstip van de oorlog al heel wat narigheid

ondervonden van de krijgsverrichtingen. Dit is allemaal nog maar weinig vergeleken met wat zich hier in de zomer van 1747 zou afspelen. Op 2 juli 1747 zoeken de geallieerden de Fransen weer op, nu bij het Belgische plaatsje Lafeld, ten westen van Maastricht. Daar komt het tussen beide partijen tot een treffen. De verbonden legers lijden een zware nederlaag. Zij trekken zich in de avond, nacht en voormiddag van de 3e juli ten zuiden van Maastricht over de Maas terug en richten aan deze zijde van de rivier een legerkamp in, dat zich uitstrekt van Amby tot Rijkcholt. Het hoofdkwartier van de geallieerden wordt gevestigd in Heer, waar de opperbevelhebber van deze strijdmacht, de hertog van Cumberland, een zoon van de Engelse koning, zijn intrek neemt. In en rondom Gronsveld worden Hannoveraanse en, zij het in mindere mate, Engelse soldaten gelegerd. Het kasteel van Gronsveld vormt het onderkomen voor de hoogste officier van het Hannoveraanse leger, generaal Von Sommerfelt, hetgeen onder meer blijkt uit een brief, die J.M. Olschlagers, in die dagen commissaris van de graaf, op die 3e juli van het jaar 1747 aan een kennis in Maastricht schrijft. (De graaf van Gronsveld verbleef toentertijd in München. Hij liet zijn zaken in het graafschap Gronsveld waarnemen door een commissaris, die woonde en werkte in het kasteel). In de brief schrijft Olschlagers onder meer: "...ondertussen zitte ick wederom onder de trouppen van de geallieerde armee, ganz wel bewachtet hebbe twee schildwagten met opgesette bajonetten op haer snaphaenen (geweren) ontrent voor mijne deur, twee aen de port en twee aen het broek ('t Broek) staen, terwijl den general von Sommerfelt van de hannoverische op het casteel inquartiert is..." Voor het goede begrip van deze passage uit de brief van Olschlagers moeten we vermelden, dat het kasteel van Gronsveld toentertijd geen uitgang had naar de huidige Rijksweg, maar slechts een uitgang aan de kant van het Broek. Vandaar dat ook alleen aan die zijde schildwachten werden opgesteld.

Het behoeft waarschijnlijk geen nadere uitleg dat de inwoners van Gronsveld, na alles wat zij in de afgelopen jaren hebben meegemaakt, met grote schrik gekeken moeten hebben hoe duizenden soldaten in en rond het dorp hun tenten opsloegen. In de afgelopen winter hebben zij met hun eigen

ogen gezien wat het verblijf van een zo'n grote strijdmacht ten noorden van Gronsveld en rond Heugem heeft aangericht. Lebens spreekt in zijn aantekeningen zelfs van wanhoop, die zich van de mensen meester maakt.

Er wordt echter één mogelijke uitweg gezien om ook deze gebeurtenissen heelhuids door te komen, en dat is het vragen van een Sauvegarde aan de legerleiding van de in het graafschap verblijvende troepen. Een Sauvegarde is een soort vrijgeleide of bescherming, die in die tijd veelal door legerhoofden aan dorpen werd verstrekt, waarbij de bevelhebber verzekerde dat de desbetreffende plaatsen gevrijwaard bleven van militaire vorderingen of plunderingen. In ruil voor het afgeven van een dergelijk document werd door de legerhoofden een soort belasting



geheven voor de periode dat de troepen in de betrokken gebieden verbleven. Nog op dezelfde dag dat de Hannoveranen en Engelsen hun legerkamp hier inrichten, vragen vertegenwoordigers van het graafschap Gronsveld bij het hoofdkwartier van de verbonden legers in Heer, Sauvegardes voor de tot het graafschap behorende dorpen Gronsveld en Heugem. Het verzoek wordt gehonoreerd: beide plaatsen

verkrijgen de gevraagde Sauvegardes. De desbetreffende documenten worden diezelfde dag, 3 juli 1747, door de legerleiding opgesteld en door de opperbevelhebber, de hertog van Cumberland, persoonlijk ondertekend. De Sauvegarde die aan Gronsveld werd verstrekt, is bewaard gebleven en bevindt zich momenteel in het Staatsarchiv te München. Op bijgaande foto is het document afgebeeld. In het Nederlands vertaald, luidt de tekst als volgt:

"Guillaume Auguste, hertog van Cumberland en hertog van Brunswick-Lunenbourg, etc, etc, kapitein-generaal van de legers van Zijne Majesteit de Koning van Groot-Brittannië en algemeen commandant en opperbevelhebber van het geallieerde leger; aan alle generaals, luitenant-generaal, kolonels en de andere officieren en soldaten onder ons commando, aan wie dit bijgaande getoond zal worden en wie het aangaat, laten wij weten, dat wij hebben genomen onder onze bescherming en hebben verstrekt een Sauvegarde aan het dorp Gronsveld, met alle landerijen, hoeven, huizen, weiden, tuinen, vruchten, bossen en andere goederen en bezittingen die hier toebehoren, met uitzondering van gras en klaver; wij verbieden zeer uitdrukkelijk aan allen en aan eenieder van de genoemde troepen om ook maar enige overtreding te begaan in genoemd dorp en de toebehorende plaatsen, noch om de inwoners op de een of andere wijze overlast aan te doen, op straffe te worden vervolgd, zoals dit gebeurt met de schenders van onze Ordes en Sauvegardes.

Opgemaakt in het generale hoofdkwartier te Heer op 3 juli 1747.

Guillaume."

Na afgifte van het document worden vier infanteristen en een cavalerist van de geallieerde troepen door de legerleiding belast met het toezicht op de verstrekte Sauvegardes, dit voor de periode dat het leger in het graafschap verblijft.



GUILLAUME AUGUSTE,

DUC DE CUMBERLAND ET DUC DE BRUNSWICK-  
LUNENBOURG, &c. &c. &c. CAPITAINE  
GENERAL des Armées de SA MAJESTÉ LE  
ROI DE LA GRANDE-BRETAGNE,  
ET GENERAL COMMANDANT EN CHEF  
l'Armée des Hauts Alliés.

A Tous Generaux, Lieutenants Generaux, Colonels, & autres Officiers  
& Soldats sous Notre Commandement, à qui ces PRESENTES  
seront montrées, & à qui il appartiendra; Faisons sçavoir, comme Nous avons  
pris & mis sous Notre Protection & Sauvegarde particuliere le Village de  
*Gronsveld*

avec toutes les Terres, Censés, Maisons, Prairies, Jardins, Fruits, Bois,

& autres Dependances, Effets ou Possessions qui peuvent - y - appartenir,  
à l'Exception des Herbes & Tresles: Défendons très-expressement à tous  
& à un chacun des dites Troupes, de commettre aucun Excès tel qu'il puisse  
être dans le dit Village  
& Dependances, ni en molester les habitans façon quelconque, sous  
peine d'être recherchés & punis, comme Violateurs de Nos Ordres & Sauve-  
gardes. Fait au Quartier General à Steere le 3 de Juillet 1747

*Guillaume*

PAR ORDRE DE SON ALTESSE ROYALE

*Coverard Fawkeser*

*aus Teuring 425/2*

De Sauvegarde, die op 3 juli 1747 door de opperbevelhebber van de verbonden legers aan Gronsveld werd verstrekt.

We mogen veronderstellen, dat de Gronsveldse bevolking verheugd is geweest over het feit dat het opperbevel van de verbonden legers aan Gronsveld een Sauvegarde heeft gegeven. Weliswaar heeft het graafschap hiervoor het niet geringe bedrag van 110 gulden moeten betalen aan de Britse kanselarij van oorlog, echter de dorpingen zouden nu, althans zo mocht verwacht worden, gevrijwaard blijven van eigenhandig fourageren en plunderen door de soldaten. Niets is echter minder waar gebleken. Reeds vanaf de eerste dag dat de troepen in het graafschap verblijven, wordt de door de legerleiding afgegeven Sauvegarde door de manschappen in een niet geringe mate geschonden. Olschlagers geeft daar in zijn brief van 3 juli al blijk van, waar hij schrijft: "...dese troupes fouragereeren al wederom op het beste....".

Vanaf de inrichting van het legerkamp tot het tijdstip van vertrek richten de soldaten een enorme schade aan. De ontvanger van het graafschap, George Guillaume Lebens, heeft ook van deze gebeurtenissen nauwkeurig verslag gedaan. In het Staatsarchiv te München is van zijn hand een zeer gedetailleerde opsomming aangetroffen van de in die periode in het graafschap Gronsveld aangerichte vernielingen. In zijn, oorspronkelijk in het Frans gestelde, notities benadrukt Lebens telkens de neutraliteit van het graafschap Gronsveld: deze rijksheerlijkheid is naar mijn mening verzeild geraakt in een oorlog waar ze niets mee te maken heeft, maar waarvan de inwoners wel in aanzienlijke mate de gevolgen ondervinden. In het vervolg van zijn beschrijving gaat hij in op de aangerichte schade: "Het kamp neemt precies in beslag een terrein waar zijn gelegen bijna alle akkers, velden, weilanden, moestuinen, boomgaarden en bos, toebehorend aan het graafschap Gronsveld en dat juist in een tijd, waarin men zich bevindt aan de vooravond van een zeer overvloedige oogst. Dit hele vruchtbare land, waarvan de vruchten al bijna rijp zijn, wordt geheel en al ontbladerd en vernietigd door het legerkamp, dat zich daar bevindt". Lebens geeft bovendien aan dat de vruchten, die niet worden vernietigd door de legerplaats, door de soldaten worden geroofd en worden gebruikt als voorraden voor het leger, "...zodat de arme inwoners van het graafschap Gronsveld geheel en al beroofd zijn van de vruchten van hun werk en

inspanningen en zijn teruggeworpen tot de hongersnood". Het nog resterende vee kwam bij gebrek aan voedsel om. Tijdens de meer dan drie maanden, die het verblijf van het legerkamp in het graafschap uiteindelijk zou duren, worden door de Hannoveraanse en Engelse manschappen grote hoeveelheden bomen omgehakt. Het hout hiervan wordt vooral gebruikt als brandhout voor de kampvuren. Daarnaast worden met het gekapte hout de wagens van de artillerie gerepareerd. Ook zijn aanzienlijke hoeveelheden hout uit de omgeving van Gronsveld gebruikt voor het maken van takkebossen en schanskorven voor het formeren van linies op de Sint-Pietersberg. Deze zouden, zoals verderop in dit artikel zal blijken, een jaar later dienst doen bij de strijd rond die berg.

De troepen hebben het hout echter niet alleen aangewend voor eigen gebruik maar "...zij hebben ook met honderden wagens hout aangevoerd en in Maastricht verkocht". Lebens vermeldt dat als de grote strijdmacht is vertrokken, blijkt dat meer dan 1000 eiken, 1730 essen, olmen en populieren, 7400 wilgen en 780 fruitbomen, in totaal dus "meer dan 10.900 grote bomen" in het graafschap zijn omgehakt. Daarnaast zijn ongeveer 40 ha hakhout geheel en al te gronde gegaan en zijn vele hagen verwoest. De activiteiten van het grote leger hebben in het graafschap dus een geweldige ontbossing tot gevolg gehad. De commissaris van de graaf schrijft zelfs dat dit alles "een onuitsprekelijke schade heeft veroorzaakt in een streek, waar hout bovendien schaars is, hetgeen nauwelijks kan zijn hersteld in een gehele eeuw". Bovendien betwijfelt hij of de inwoners van het graafschap "in staat zijn hun gronden in de staat van de goede jaren te herstellen; de gronden, die hebben geleden en zijn verwoest door het lange verblijf van het legerkamp, bedorven en doorsneden door honderden wegen en sloten, die hier zijn aangelegd".

De aangerichte schade is echter niet beperkt gebleven tot het wegnemen van de oogst, het vernielen van landerijen en het hakken van bomen, ook wordt de bevolking gedwongen 364 wagens en karren, elk aangespannen met 3 paarden, en 250 karren, elk getrokken door 2 paarden, aan de troepen te leveren. De Hannoveranen en Engelsen stelen daarnaast bij diverse boerderijen ossen, koeien, varkens, schapen en

kippen. Huizen worden geplunderd en allerlei huisraad, kleding en persoonlijke bezittingen van de bewoners worden geroofd. Daarbij gaat het om de meest uiteenlopende dingen zoals bedden, tafels, stoelen, serviesgoed, lakens, hemden, schoenen, stropdassen, hoeden, ketels en pannen. Naast een beschrijving van de aangerichte ravage in zijn algemeenheid heeft Lebens in zijn meer dan 70 pagina's tellend rapport over deze gebeurtenis tevens de schade voor elke inwoner afzonderlijk zeer nauwkeurig weergegeven. Zo lezen we onder meer dat van de burgemeester van Gronsveld, Michel Schrijnemaekers, 8 velden met graan en 19 weiden zijn verwoest. Verder verliest Schrijnemaekers 17 fruitbomen, 12 populieren, 19 essen en 100 wilgen en stelen de soldaten een merrie en een veulen. Voor Servaes Bouchoms gaat 8 ha weide en akkerland met diverse veldgewassen verloren. Op zijn landerijen worden 24 fruitbomen, 10 essen, 4 populieren en 300 wilgen omgehakt. Daarnaast stelen de Engelse en Hannoveraanse manschappen bij hem een kar en halen zij planken en balken weg uit de schuur bij zijn woning. Notaris Jacob Berchmans verliest 9 ha met diverse veldgewassen en op zijn terrein gaan 38 essen, 5 eiken, 13 populieren, 150 wilgen en 46 fruitbomen verloren. Bij Zjang Pleumeckers worden, naast de verwoesting van landerijen en het kappen van bomen, kippen en varkens gestolen en worden voorts hemden, lakens, ketels en een ladder meegenomen. Afzonderlijk wordt aandacht besteed aan de grote schade die is toegebracht aan de jachtterreinen van de graaf (die zich hoofdzakelijk in en rond het Savelsbos bevonden). Vele bomen zijn daar gekapt en na het vertrek van het grote leger is vrijwel geen wild meer aanwezig.

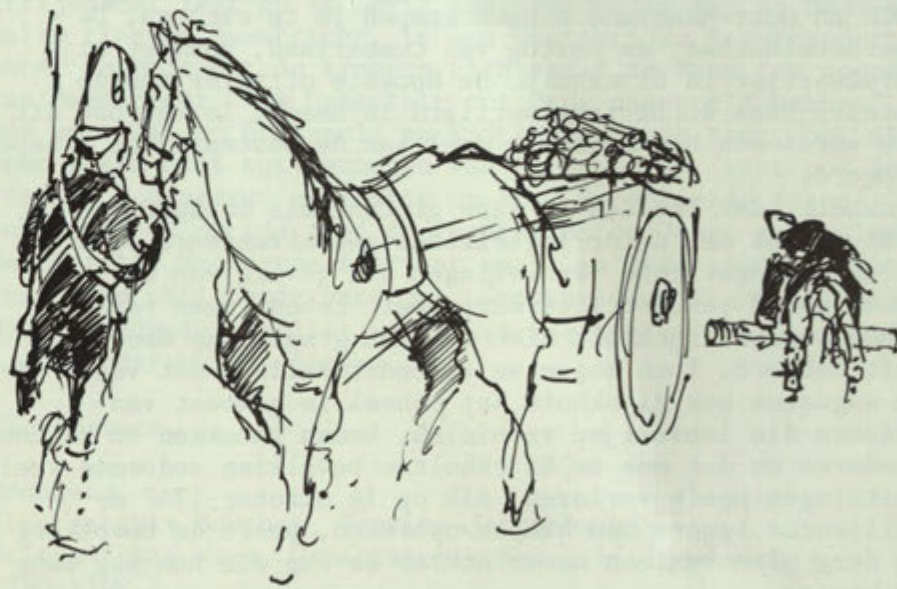
Het voorgaande vormt slechts een kleine greep uit de lange lijst van schadegevallen en dient om te laten zien hoezeer elke inwoner afzonderlijk geleden heeft onder het verblijf van het legerkamp in de zomer van 1747. Lebens heeft alle aangerichte vernielingen in een geldbedrag uitgedrukt en komt voor de totale inventarisatie op een schadebedrag van 249.119 gulden. Het behoeft geen betoog dat dit een, zeker voor die tijd, zeer aanzienlijk bedrag is. Om duidelijk aan te geven, dat de inventarisatie een waarheidsgetrouw en objectief beeld geeft van de werkelijkheid, laat Lebens twee

onafhankelijke personen, te weten schepen (wethouder) J.H. Jansen uit Slenaken en schepen Johannes Lemmens van Cadier, de lijst controleren en vervolgens tekenen.

Als de in München woonachtige graaf Maximiliaan-Emmanuel van Törring-Jettenbach door het rapport van Lebens op de hoogte wordt gebracht van de omvang van de schade, stuurt deze de lijst naar de Britse koning met het verzoek om aan de inwoners van het graafschap Gronsveld een vergoeding te verstrekken voor de door de Engelse en Hannoveraanse troepen aangerichte verwoestingen. Vervolgens vindt een uitvoerige briefwisseling plaats tussen de graaf, zijn commissaris in Gronsveld en het Britse Hof, die tot vele jaren na de oorlog, die in 1748 eindigt, zou voortduren. In een van die brieven schrijft in 1753 Joseph Anton Prümmer, die dan inmiddels Olischlagers als commissaris van de graaf is opgevolgd, dat na het vertrek van de troepen in het gehele graafschap Gronsveld nog maar één paard te vinden was. Prümmer doet er vervolgens nog een schepje bovenop en zegt dat de verwoesting zo groot was dat in een periode van meer dan een maand, nadat het leger vertrokken was, "niet eenmaal een mus of andere vogel zich heeft laten zien". Echter, ondanks deze uitgebreide correspondentie en ondanks de vele moeite die de graaf en zijn commissaris zich hebben getroost, heeft de bevolking van het graafschap Gronsveld nooit enige vergoeding voor de geleden schade ontvangen.



Het spreekt vanzelf dat tijdens het verblijf van de grote strijdmacht, de plaatselijke bevolking herhaaldelijk bij de bevelvoerende legerofficieren heeft geklaagd over het gedrag van de manschappen en de vernielingen die zij aanrichten, daarbij telkens erop wijzend dat Gronsveld van de opperbevelhebber een Sauvegarde heeft gekregen. Zoals uit het voorgaande is gebleken, heeft dit alles niet mogen baten. Als de troepen na meer dan drie maanden het graafschap verlaten, blijft de bevolking in wanhoop achter. Na verlies van vrijwel al hun bezittingen is een aantal inwoners uit het dorp vertrokken om elders te trachten een nieuw bestaan op te bouwen. Sommigen van hen zouden nooit meer naar hun geboortedorp terugkeren. Vele anderen zijn gedwongen om in Maastricht krediet op te nemen om in hun eerste levensonderhoud te voorzien. Een niet gering aantal is hierdoor in grote schulden geraakt.



Prümmer maakt jaren later in zijn brieven aan de graaf melding van de kwalijke gevolgen hiervan: Gronsveldenaren, die diep in de schulden verkeren en zich naar Maastricht begeven, zijn daar herhaaldelijk op aandrang van de schuldeisers gearresteerd.

De Hannoveranen en Engelsen hebben, na hun komst op 3 juli 1747, zoals aangegeven meer dan drie maanden in het graafschap Gronsveld doorgebracht. In het voorafgaande is nog geen melding gemaakt van het feit dat op 19 augustus, ongeveer halverwege het verblijf, het gehele legerkamp van de geallieerden, dat tot dat tijdstip gelegen was van Amby tot de zuidgrens van het graafschap Gronsveld (grens met Rijckholt), belangrijk van opstelling is veranderd. Als op die 19e augustus van het jaar 1747 een groot deel van het Franse leger noordwaarts vertrekt in de richting van Bergen op Zoom, besluit de geallieerde legerleiding haar troepen meer zuidelijk te legeren om daar een goede uitgangspositie te creëren voor een aanval op de achtergebleven Franse regimenten nabij Visé. Nog diezelfde dag trekt een groot deel van de in Amby, Heer en Scharn gelegerde manschappen (hoofdzakelijk Oostenrijkers en Engelsen) in zuidelijke richting door Gronsveld om vervolgens in en rond Rijckholt, Mesch en Oost-Maarland nieuwe kampen in te richten. De opperbevelhebber, de hertog van Cumberland, vestigt zijn hoofdkwartier in Rijckholt. De hoogste officier van de Oostenrijkers wordt ingekwartierd in Mesch. In en rond dit dorp wordt ook het grootste deel van de Oostenrijkse troepen gelegerd.

Rijckholt, dat tot dan de dans grotendeels ontsprongen is, wordt nu ook met de oorlogsellende geconfronteerd. Over in dit dorp aangerichte vernielingen als gevolg van de aanwezigheid van het legerkamp heeft Lebens geen verslag gedaan, omdat Rijckholt niet tot het graafschap Gronsveld heeft behoord. Toch mogen we veronderstellen, dat vanaf die 19e augustus ook Rijckholt het toneel is geweest van soldaten die landerijen vernielen, bomen omhakken en huizen plunderen en dat ook de Rijckholtse bevolking zodoende veel bezittingen heeft verloren. Als op 14 oktober 1747 de geallieerde legers hun kampen opbreken, heeft de bevolking van deze plaatsen een zomer achter de rug die hun nog lang zou heugen.

Nu is in het voorafgaande uitgebreid aandacht besteed aan de verwoestingen in en rond beide dorpen. Er is echter nog niet aangegeven, dat deze streek in dezelfde periode eveneens geteisterd wordt door een epidemie van dysenterie (buikloop), die vooral onder de kinderen huishoudt. Het

aantal sterfgevallen ligt, als gevolg van deze gevreesde ziekte, ook in Gronsveld en Rijckholt beduidend hoger dan in andere jaren.

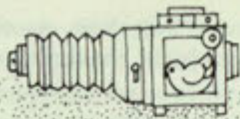
Na de gebeurtenissen in 1747 zouden Gronsveld en Rijckholt nog eenmaal tijdens de Oostenrijkse Successie-oorlog de gevolgen van de krijgsverrichtingen ondervinden. Begin april 1748 rukken de Fransen vanuit het westen en vanuit het zuiden (via de oostelijke maasoever) op naar Maastricht. Aan de westkant van de stad zijn door de verbonden legers, die de vesting nog steeds in handen hebben, linies geformeerd tot Smeermaas. De stellingen op de Sint-Pietersberg zijn, zoals eerder al is aangegeven, versterkt met takkebossen en schanskorven, die zijn gemaakt uit hout, dat in de zomer van 1747 uit het graafschap Gronsveld is weggehaald. Dit keer komt het werkelijk tot een belegering van Maastricht. Het via de oostelijke maasoever oprukkende deel van de Franse strijdmacht legt op 14 april aan deze zijde van de Maas een halve ring om Maastricht. In een Oostenrijks legerrapport wordt vermeld dat de troepen zich vanaf de Maas ten noorden van Maastricht "via Gronsveld tot Oost opgesteld hebben". Dus weer liggen Gronsveld en Rijckholt in de tang, ook dit keer zeker niet tot genoegen van de inwoners, want ook de Fransen fourageren er lustig op los. De volgende dagen ontbrandt de strijd rond de vesting en op 7 mei capituleert Maastricht. Nog hetzelfde jaar wordt in Aken vrede gesloten tussen de strijdende partijen. Gronsveld en Rijckholt zijn dan (voorlopig) verlost van inkwartiering en fouragering door rondtrekkende legers.

Piet Daemen.

Bronnen:  
Staatsarchiv München, Törring-Jettenbach  
Kriegsarchiv Wien, Österreichischer Erbfolge-krieg  
1740-1748,  
IX. Band, Feldzüge 1745 bis 1748 in den Niederlanden.



# Foto



## Kên d'r hön nog?



**Frênske Doyen**

Laurentius Hubertus (Frênske) Doyen werd geboren op de schrikkelag 29 februari 1884 in Gronsveld. Zijn geboortehuis is nu Rijksweg 88. Zijn ouders waren Gerardus (Graatsje) Hubertus Doyen en Elisabeth Wolfs. Van zijn vader weten we nog dat hij koetsier was bij "netëreske" Brouwers.

Na de lagere school besloot Frênske meubelmaker te worden. Om het vak te leren, ging hij in Luik werken zoals veel dorpsgenoten in die tijd, want in Luik waren gerenommeerde meubelfabrikanten. Er werd relatief goed betaald en men leerde er en passant ook Frans, iets dat zo dicht bij de taalgrens natuurlijk heel praktisch was en nog is. Frênske reisde samen met o.a. Zjang Mingels, Haj Goessens (Haj van Eudem), Pie Wolfs (van Kleur) en Neliske Doumen. Ze werkten in een bedrijf waar slechts één produkt, bijvoorbeeld kasten, werd gemaakt. Hierdoor was het mogelijk in akkoord (iën 't verdyng) te werken. Dit hield in dat ze niet per dag betaald werden maar per stuk. Om de produktie zo hoog mogelijk op te voeren werd afgesproken dat er bij toerbeurt een van hen voor het middagmaal zou zorgen.

De desbetreffende persoon zorgde er dan voor dat er om 12 uur een pan "sjepek mêt èij", brood en koffie op tafel kwam. Gegeten werd er in de werkplaats, ook al om geen tijd te verliezen. Dat deze wijze van werken hun geen windeieren legde, moge blijken uit het feit dat alle genoemde personen (na een aantal jaren in Luik gewerkt te hebben) met hun gespaarde geld in Gronsveld en Rijckholt een eigen bedrijf konden beginnen, behalve Pie Wolfs, die intrad in het klooster der Dominicanen te Rijckholt. Dat zoveel mensen hun heil in Luik zochten had te maken met het feit dat in deze contreien geen cent te verdienen viel. Zjo Kempener met wie Frênske goed bevriend raakte, bleef de hele week in Luik en kwam alleen in de weekeinden naar huis. In Luik bezocht Frênske regelmatig uitvoeringen in de Opera en ontdekte hier zijn liefde voor de muziek.

Op 17 juli 1911 trouwde Frênske in Rijckholt met Maria Louisa van de Weerdt, dochter van Gaspard Theodoor (Door) van de Weerdt en Maria Lucia Hos. Ze gingen wonen op 't Greuntsje in Rijckholt. Er stond maar een huis aan dit toen nog rustige landweggetje richting Maarland. Frênske werkte nog steeds in Luik en nam iedere morgen om half zeven in Maarland de trein. Het was bekend dat hij altijd te laat van huis ging waardoor hij steeds moest rennen om de trein te halen. Om tijd te winnen ging hij dwars door de wei achter het kasteel van Rijckholt. Toen hij echter op een morgen weer voor het gat in de heg stond om de wei in te kruipen zag hij dat de heer Alfred Regout hem vanuit de wei in de gaten hield. Dit was in die tijd voldoende om dorpelingen uit de buurt te houden. Zo zag Frênske zich verplicht om de landweg naar Maarland te volgen, waardoor hij zover moest lopen dat hij de trein miste.

Enkele jaren later ging Frênske met zijn gezin in Gronsveld wonen, nu Rijksweg 176. Hij begon hier een café en ging zelfstandig werken als meubelmaker. 1918 werd voor hem een rampjaar. In Europa woedde de Spaanse griep. Mede door de ontberingen die de Eerste Wereldoorlog in de Limburg omringende landen had gebracht, maakte deze ziekte duizenden slachtoffers. Hoewel de oorlog op enkele kilometers aan ons voorbij was getrokken, eiste de Spaanse griep in onze dorpen wel haar tol. Op 19 november 1918 stierf Frênske zijn



1917. Frênske met zijn eerste vrouw en drie van hun kinderen Doorke, Merieke, Liza.

vrouw, 36 jaar oud en moeder van 4 kinderen, aan deze influenza die met hoge koorts gepaard ging. Op 22 november, drie dagen later dus, bezweek zijn oudste dochter Liza, zes jaar oud, ook aan deze ziekte. Het duurde jaren voordat de vroeger zo vriendelijke Frênske deze slagen enigszins verwerkt had.

Het leven ging echter door en er moest gewerkt worden. Frênske maakte meubels voor mensen uit het dorp maar regelmatig leverde hij ook een paar kasten aan meubelhandel Schrijnemaekers in Maastricht. Als er afgerekend moest worden, gebeurde dat ten huize van de heer Schrijnemaekers en het was hier dat hij zijn tweede vrouw leerde kennen. Het was Isabella (Bel) Brepoels uit Gellik (B), die hier als dienstmeisje werkte. Hoewel zij pas 23 en hij bijna 38 jaar was, trouwden ze op 24 februari 1922. Het betrekkelijk groot leeftijdsverschil blijkt echter geen probleem te zijn, want uit dit huwelijk werden nog 8 kinderen geboren. Na zijn tweede huwelijk verhuisde Frênske weer naar Rijckholt naar het ouderlijk huis van zijn eerste vrouw, waar vroeger behalve een café ook een bakkerij was, nu de woning van de familie Jo Scheres. Omdat de bakkerij naar Gronsveld was verhuisd en "d'n awen Door" uit het café wilde, ging Frênske hier wonen. Hij nam het café over en ging, waar vroeger de bakkerij was, meubels maken.



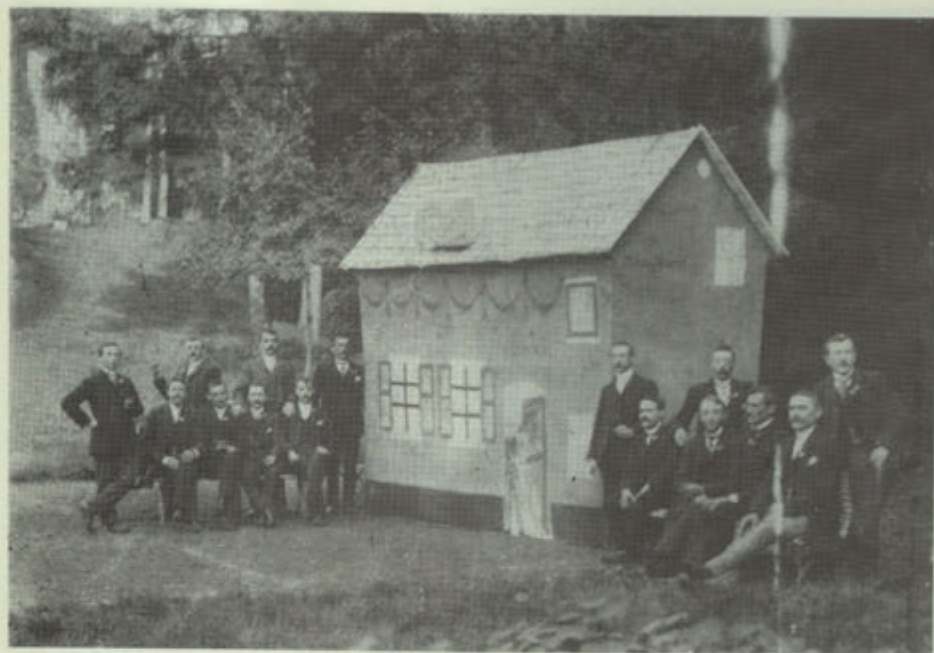
Frênske, Lor, Nêt, taant Bertha, Jean, Bèr, Bel.



± 1923. Voor hun woning te Rijckholt (thans bewoond door Jo Scheres en familie): Frênske, Bèr, Bel, Nêt, Doorke.

Vooral met september-kermis was het café een trefpunt voor heel het dorp en ook kwamen er dan veel mensen uit Gronsveld kermis vieren. Frênske zorgde dan dat er op het binnenpleintje een "wipzaol", een houten dansvloer, werd getimmerd. Een gehuurde accordeonist uit Maastricht zorgde voor de muziek zodat er drie dagen naar hartelust gedanst kon worden. De drie kermisdagen zorgden voor een belangrijke bijdrage in het jaarinkomen. Frênske zei dan ook altijd dat voor hem september-kermis de oogst betekende.

In 1933 besloot hij een nieuw huis met café en danszaal aan de Voerenstraat te bouwen. De bouw werd uitgevoerd door de gebroeders Kempener, Zjang, Door en Bèrke terwijl Fons met kar en paard voor de aanvoer van zand, kiezel en bakstenen zorgde. De uitvoerder en architect was Bèrke Wolfs die met een zus van Frênske (Merie van Graatsje) getrouwd was. Op 1 augustus werd met de bouw begonnen. Frênske stond er op dat op 13 september, Rijckholterkermis, de opening zou plaatsvinden. Hoewel dit een vrijwel onmogelijke opdracht leek, hadden de gebroeders Kempener beloofd dat het werk dan klaar zou zijn. In de



Huisje, geschilderd door J. Janssen (de slager) bij de 50-jarige bruiloft van Hendrik Schiepers en Helena Goessens in 1908. (Grootouders van Jules, Sophie en Fien).

Staande v.l.n.r. J. Janssen (de slager), Hubert Halders (de molling), J. van de Weerd (d'n dikke), Hellemie Lebens.

Zittend v.l.n.r. Geel Goessen (de lange Geel), Zjang Broers (de chef), Fréns Willigers, Nikkela Goessen (van Miensje).

Erachter staande: Loûwie Janssen (de faktëur), Zjeu Goessen, Hubert Mingels (schoonvader van Bèr Heynen).

Zittend: L. Doyen (Frênske), H. Bouchoms (Drik), J. Martin, M. Bergmans (Geelke).

weken die volgden zag men Frênske regelmatig 's avonds na zijn werk in het donker op zijn sokken het Sjtrëutsje op rennen om stiekem te gaan kijken of het werk goed vorderde. De klompen liet hij thuis omdat hij liever niet gehoord wilde worden. Alles verliep echter naar wens en in 6 weken tijd had Rijckholt een nieuw café met balzaal. Als enige zaal in Rijckholt was de belangrijkste functie natuurlijk die van balzaal tijdens de september-kermis. Verder was de



1935. Bel, Els, Frênske.



Het eerste huis van Frênske en Merie aan het Greunsje.



Acht van de twaalf kinderen van Frênske, samen met zijn tweede vrouw: Els, Bèr, Nêt, Bel, Mat, Zjaak, Jean, Fien, Doorke.

zaal meubelwerkplaats, noodkerk voor de Amerikaanse militairen tijdens de bevrijding, repetitielokaal van De Dio's (mondharmonicaclub) en werden er toneeluitvoeringen gegeven. In 1950 werd in de zaal de koffietafel gegeven toen zijn zoon Lor koning van de schutterij was geworden. Het terras van café Frênske was in de zomer na de zondagmiddag-wandeling een trefpunt voor velen uit Gronsveld en Rijckholt. Men zat er goed en had een prachtig uitzicht op kerseboomgaarden en het Savelsbos.

Frênske was ook nog jaren lid van de Gronsveldse toneelvereniging "Vrij Vooruit". Befaald was hij om zijn indrukwekkende monologen. Toen Frênske ophield met meubels maken, wist hij dat dat vak in de familie zou blijven. Vier van zijn broers waren intussen meubelmaker geworden en hebben ervoor gezorgd dat de naam Doyen in de Gronsveldse meubelindustrie tot op de dag van vandaag nog steeds een klinkende naam is.

In de Goede Week, op 6 april 1955, overleed Frênske rustig en gelaten in zijn huis te Rijckholt. Tegen de priester die bij hem was zei hij dat hij blij was naar God te kunnen gaan.

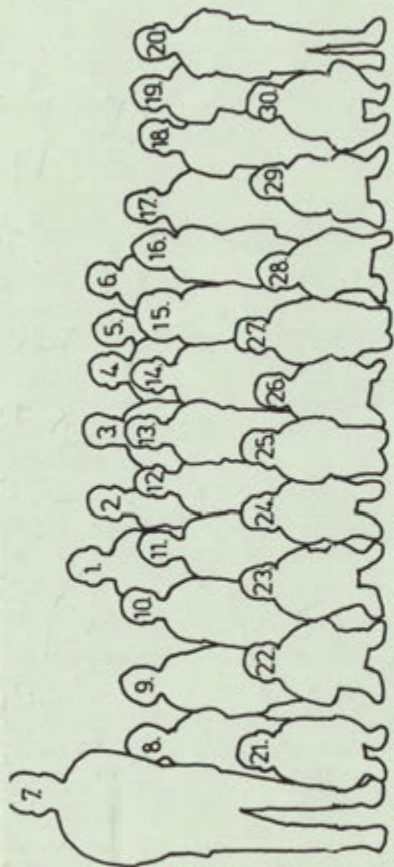
Wallie van de Weerdt



*Meziékskesclub "De Dio's": Door Inspanning Ontspanning, jaar: 1954-'55*  
*achter v.l.n.r. 1. Chrit Houben 2. Loe Naus 3. Louis van Geleen 4. Remy Hessels*  
*midden v.l.n.r. 1. Fons Naus 2. Sjël Bessems 3. Gilles Dassen*  
*vóór v.l.n.r. 1. Piet Goessens 2. Willy Goessens 3. Hub Bessems 4. Zjeng Macheels 5. Pie Houben.*



Lagere school Gronsveld 1967



1. Paul Heijnen 2. Ronnie Brouwers 3. Mieke Huveners 4. Désirée Wolfs 5. Marian Keyenberg 6. Ghislaine Lebens 7. Meester Zjef Simons 8. Anita de Graaff 9. Mariëtte Smeets 10. Lisette Halders 11. Carla Vries 12. Yolanda Thimister 13. Marc Plantaz 14. Tonny Devue 15. Myriam Cilissen 16. Daniëlle Frambach 17. Johnny Bergenhuizen 18. Guus Debouillé 19. Christa Aaris 20. Geert Balkestein 21. Jos v. Geleen 22. Jos Peeters 23. Luuk Hecker 24. Piet Didden 25. Tonny Gorissen 26. Peter Wolfs 27. Benny Raemakers 28. Frans Mingels 29. Guido Schiepers 30. Frans Starren.

# Natuur



## Marters

Het is al weer een hele tijd geleden dat een boer die in het veld aan het werk was, op me riep om me te vertellen dat hij in een boomgaard bij Rijckholt een boommarter had gezien. Als deze waarneming juist is geweest, hebben we met iets bijzonders te maken, want goede boommartermeldingen uit onze contreien zijn zeldzaam. Uit de periode na 1970 zijn voor heel Limburg zelfs maar zes zekere constateringen van boommarters gemeld.

We kennen in deze streek de steenmarter en de boommarter. De boommarter is zeer zeldzaam en het is bovendien zeer moeilijk een boommarter van de steenmarter te onderscheiden. Heel lang heeft men gedacht dat de vorm van de keelvlak uitsluitel zou kunnen geven. Bij de steenmarter is die gevorkt en bij de boommarter afgerond en niet tot de borst doorlopend. In veel gevallen is dit juist, alleen er zijn uitzonderingen bekend. Ook veel andere onderscheidingskenmerken zijn van twijfelachtige waarde gebleken. Het betrouwbaarste kenmerk op dit moment is de kleur van het wolhaar op de flanken. Als we hier in de vacht blazen, blijkt de kleur van het wolhaar bij de steenmarter licht tot wit en bij de boommarter bruinachtig te zijn. Vooral bij de wintervacht is dit een zeer duidelijk kenmerk. Nu kan ik me voorstellen dat velen een bedenkelijk gezicht trekken, want in de wolharen van een marter blazen is lang niet een ieder gegeven en zelfs af te raden want een in het nauw gedreven of gewonde marter kan lelijke beten uitdelen. In het geval van Jan en Sander Mijerink uit Rijckholt, die voer voor de konijnen waren gaan zoeken in het veld, liep het gelukkig niet zo'n vaart. Ze belden bij mij aan om een dier te laten zien dat ze in het veld gevonden hadden. Toen ze de jutezak openden, bleek het om een steenmarter te gaan die op sterven na dood was. Bijten kon het dier niet meer, daar was het te zwak voor. Deze steenmarter is via het

Staatsbosbeheer bij de Veterinaire Dienst beland om hem te laten onderzoeken op rabies (hondsdolheid). Daar bleek overigens dat het inmiddels overleden dier hier niet aan geleden had.

Dit geval van een steenmartervondst staat voor Rijkholt en Gronsveld niet op zichzelf; steenmarters schuwen de menselijke woonomgeving niet. Op open zolders zoals hooizolders bestaat zelfs een redelijke kans om het dier of zijn sporen te vinden. Zo zijn mij sinds juni 1982 uit de bebouwde kom waarnemingen van twee levende steenmarters en een vondst van marteruitwerpselen bekend. Marters bezoeken ook "onze" ondergrondse kalksteengroeven (bij de meesten misschien beter bekend als mergelgrotten). Jos Cobben en Walter van der Coelen uit Maastricht troffen namelijk in twee van deze gangenstelsels mest van die dieren aan. De voortplanting van steenmarters mag wel bijzonder genoemd worden. De paring van deze dieren vindt in juli, maar ook nog in augustus plaats. In januari-februari vinden echter ook nog paringsspelen plaats, waarbij onbevuchte moeren nogmaals de kans krijgen om voor een nageslacht te zorgen. Zowel de bevruchte dieren van juli-augustus als die van



Steenmarter

januari-februari werpen hun jongen in maart-april. Dit gegeven en het feit dat de pasgeboren jongen maar een geringe ontwikkeling laten zien, maakt het waarschijnlijk dat de bevruchte eicel zich zeer langzaam ontwikkelt of een langere periode van rust kent. Het aantal jongen dat de steenmarter krijgt, varieert van twee tot vijf. Bij de boommarter - die drie of vier jongen krijgt - hebben we met eenzelfde bijzondere voortplanting te maken.

De menukaart van de steenmarter is erg gevarieerd. Naast dierlijk voedsel zoals konijnen, andere knaagdieren, vogels, wormen en insecten, nuttigt het dier ook eieren, vruchten en bessen. Voor de boommarter gaat vrijwel hetzelfde verhaal op.

In 1948 werd de status van de steen- en boommarter van "schadelijk wild" veranderd in "pelswild". Dit hield in dat de jacht op deze dieren officieel werd gesloten en het vervoeren, prepareren of "onder zich hebben" van het dier werd aan een vergunning of ontheffing gebonden. Uit de periode na 1948 zijn echter nog veel steenmarters opzettelijk gedood. Dat het dier meer berucht is als moordenaar van vele kippen gedurende een enkele nacht, dan als bestrijder van ongedierte (op dit gebied doet de steenmarter niet onder voor onze huiskat), is hier waarschijnlijk de oorzaak van. Over de boommarter is wat dit betreft minder bekend omdat hij zeldzaam is.

Een Limburgse naam voor de steenmarter kan niet gegeven worden, omdat uniformiteit hierbij ontbreekt. Creemers spreekt in 1928/1929 wel over "'n vis", maar in ons dialect wordt hiermee een bunzing bedoeld. De marter in het algemeen staat bij ons bekend als een "fewijn". De boommarter staat in Limburg bekend (Creemers) als een "maar" of "maart"; in het Gronsvelds als "vëurder".

Jan Weertz

Staatsbosbeheer bij de Veterinaire Dienst beland om hem te laten onderzoeken op rabies (hondsdolheid). Daar bleek overigens dat het inmiddels overleden dier hier niet aan geleden had.

Dit geval van een steenmartervondst staat voor Rijkholt en Gronsveld niet op zichzelf; steenmarters schuwen de menselijke woonomgeving niet. Op open zolders zoals hooizolders bestaat zelfs een redelijke kans om het dier of zijn sporen te vinden. Zo zijn mij sinds juni 1982 uit de bebouwde kom waarnemingen van twee levende steenmarters en een vondst van marteruitwerpselen bekend. Marters bezoeken ook "onze" ondergrondse kalksteengroeven (bij de meesten misschien beter bekend als mergelgrotten). Jos Cobben en Walter van der Coelen uit Maastricht troffen namelijk in twee van deze gangenstelsels mest van die dieren aan. De voortplanting van steenmarters mag wel bijzonder genoemd worden. De paring van deze dieren vindt in juli, maar ook nog in augustus plaats. In januari-februari vinden echter ook nog paringsspelen plaats, waarbij onbevuchte moeren nogmaals de kans krijgen om voor een nageslacht te zorgen. Zowel de bevruchte dieren van juli-augustus als die van



Steenmarter

januari-februari werpen hun jongen in maart-april. Dit gegeven en het feit dat de pasgeboren jongen maar een geringe ontwikkeling laten zien, maakt het waarschijnlijk dat de bevruchte eicel zich zeer langzaam ontwikkelt of een langere periode van rust kent. Het aantal jongen dat de steenmarter krijgt, varieert van twee tot vijf. Bij de boommarter - die drie of vier jongen krijgt - hebben we met eenzelfde bijzondere voortplanting te maken.

De menukaart van de steenmarter is erg gevarieerd. Naast dierlijk voedsel zoals konijnen, andere knaagdieren, vogels, wormen en insecten, nuttigt het dier ook eieren, vruchten en bessen. Voor de boommarter gaat vrijwel hetzelfde verhaal op.

In 1948 werd de status van de steen- en boommarter van "schadelijk wild" veranderd in "pelswild". Dit hield in dat de jacht op deze dieren officieel werd gesloten en het vervoeren, prepareren of "onder zich hebben" van het dier werd aan een vergunning of ontheffing gebonden. Uit de periode na 1948 zijn echter nog veel steenmarters opzettelijk gedood. Dat het dier meer berucht is als moordenaar van vele kippen gedurende een enkele nacht, dan als bestrijder van ongedierte (op dit gebied doet de steenmarter niet onder voor onze huiskat), is hier waarschijnlijk de oorzaak van. Over de boommarter is wat dit betreft minder bekend omdat hij zeldzaam is.

Een Limburgse naam voor de steenmarter kan niet gegeven worden, omdat uniformiteit hierbij ontbreekt. Creemers spreekt in 1928/1929 wel over "'n vis", maar in ons dialect wordt hiermee een bunzing bedoeld. De marter in het algemeen staat bij ons bekend als een "fewijn". De boommarter staat in Limburg bekend (Creemers) als een "maar" of "maart"; in het Gronsvelds als "vëurder".

Jan Weertz





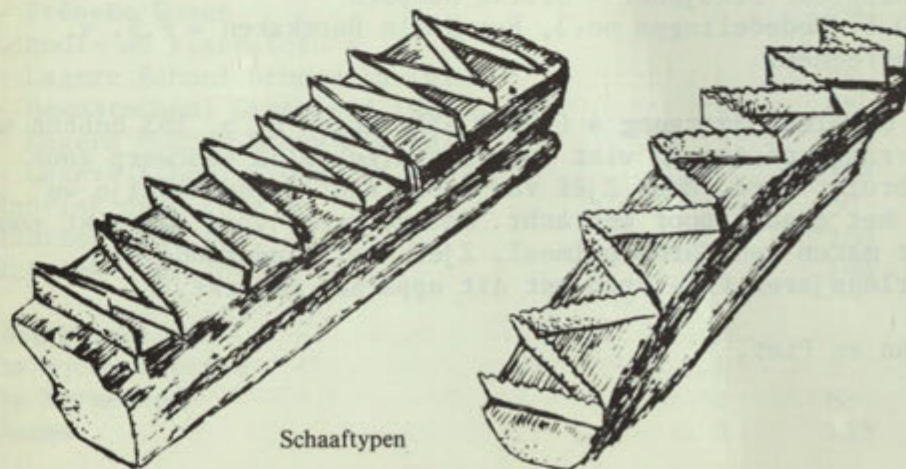
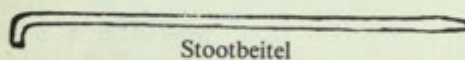
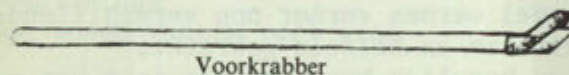
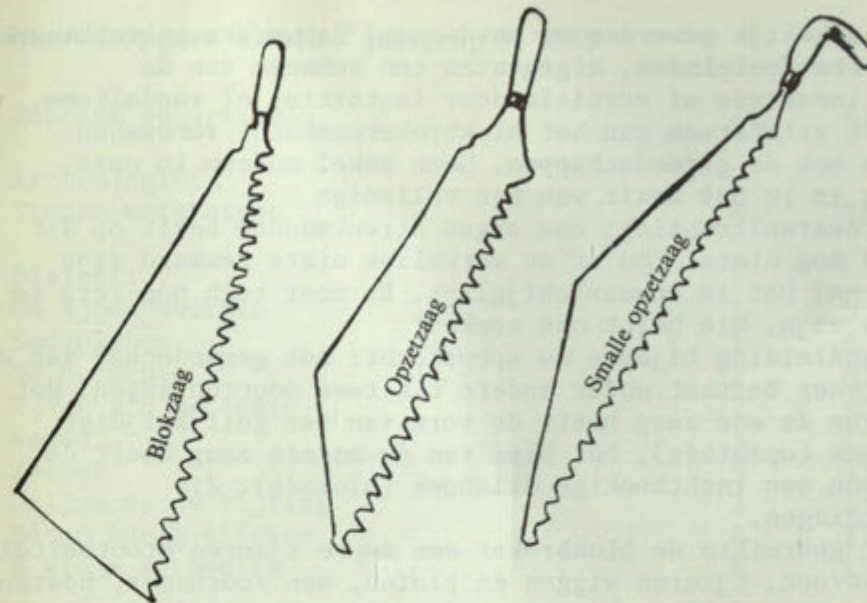
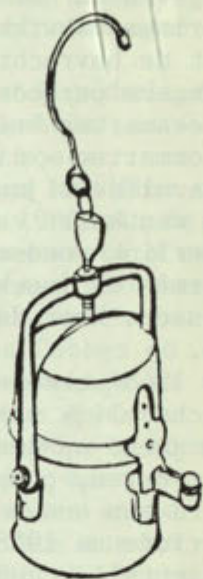
# Streekmuseum

## De Blokbréker

Het beroep van blokbreker wordt momenteel in onze omgeving nauwelijks meer uitgeoefend. Slechts in een enkele groeve worden met moderne middelen nog mergelblokken gebroken, voornamelijk ten behoeve van de restauratie van monumentale panden. Vroeger was dat anders, want honderden arbeiders waren toen werkzaam in de mergelwinning.

In een aflevering uit de serie "Oet vreuger jaore" schrijft de heer H. Lemmerling: "Mergelblokken werden onder andere gebroken in de groeven van Sint-Pieter, Valkenburg, Geulhem, Sibbe, Bemelen, Meerssen, Gronsveld en Heer". Mergel uit Gronsveld werd in de Middeleeuwen onder andere gebruikt bij de bouw van de Dom te Utrecht. In de bouwrekeningen werd hij "Gronsvelder steen" genoemd. Bij de reparatie van de waterput te Eckelrade in 1813 werd deze mergel eveneens gebruikt. Het bouw materiaal uit de Gronsveldse groeven noemde men ook wel "Sa(e)velblocken". De benaming duidde op mergelblokken uit het Savelsbos.

De gevolgen van de vele eeuwen durende ondergrondse mergelwinning zijn nog steeds zichtbaar. In het Savelsbos vinden we verschillende ingangen van de diverse gangenstelsels (zie foto). De Groete en de Klejn Daolekäomers, De Hel, De Beuk en 't Vêrkesluükske. Na de Tweede Wereldoorlog is het blokbreken sterk afgenomen en langzaam maar zeker zijn veel gangenstelsels



ontoegankelijk geworden of verdwenen. Ze werden gebruikt voor militaire doeleinden, afgegraven ten behoeve van de cementindustrie of vernield door instorting of vandalisme. Met het uitsterven van het blokkbrekersambacht verdwenen helaas ook de gereedschappen. Geen enkel museum in onze streek is in het bezit van een volledige blokkbrekersuitrusting; ons eigen streekmuseum bezit op dit gebied nog niets. Zou er nu werkelijk niets bewaard zijn gebleven? Dat is onwaarschijnlijk. Er moet toch nog iets te vinden zijn. Wie helpt ons zoeken?

Een handleiding tijdens uw speurtocht: het gereedschap van de blokkbreker bestaat onder andere uit twee soorten zagen. Het blad van de ene zaag heeft de vorm van een gelijkzijdige driehoek (opzatzèg), het blad van de andere zaag heeft de vorm van een rechthoekige driehoek (blokzèg). Zie afbeeldingen.

Verder gebruikte de blokkbreker een zware ijzeren stootbeitel, een koevoet, ijzeren wiggen en platen, een voorhamer, houten rollen, een krabber, kettingen die als schietlood dienden en de onontbeerlijke lamp, (vroeger olie, later carbid). Voor het bewerken van de mergel werden verder nog verschillende soorten schaven, winkelhaken en beitels gebruikt.

Succes bij het zoeken en hopelijk horen we nog iets van u.

#### Literatuur:

Oet vreuger jaore - H.W.A. Lemmerling  
 Van Pötsjesjtoete en Ratnakke - E. de Groot en H. Hillegers  
 Groéselder Diksjenèr - Gilles Jaspars  
 S.O.K. Mededelingen no.3, Het Kaele Bercksken - F.S. v.  
 Westreenen.

In Grueles, jaargang 4 (1984) aflevering 4, p. 163 hebben wij gevraagd of iemand wist waar het afgebeelde voorwerp voor gebruikt werd. Door Zjêf van Zjeu (Zjêf Goessen) zijn we op het goede spoor gebracht. Het voorwerp werd gebruikt voor het maken van aardappelmeel. Zjêf heeft gedurende de oorlogsjaren vele uren met dit apparaat gewerkt.

John en Piet.

## Inhoudsopgave 'Grueles' jaargang 5, 1985

Rubriek en artikel	afl.	blz.
Archeologie:		
Stenen werktuigen	4	163
Dialect:		
Os sjoen duerpke	1	3
Saovelsbos	1	5
De hermenie	2	83
Zjaak z'n hermenie	2	85
Weend	3	153
Zoëmer	3	153
Giljam op de vijling	3	154
Bërke huelp éffekes	4	171
E klejn verheulke	4	170
Dorp en Milieu:		
Boomplantdag	1	23
Hoge bomen vangen veel wind	3	136
Foto:		
Kên d'r hön nog		
- Albert Hayen	1	31
- Zjeng Roosen	2	94
- Mathieu Pinckaers	3	138
- Frênske Doyen	4	190
School- en klassefoto's		
- Lagere School Gronsveld 1928	1	28
- Bewaarschool Gronsveld 1947	2	92
- Lagere School Gronsveld 1921	3	148
- Lagere School Gronsveld 1967	4	199
Rubriek oude foto's	1	30
Rubriek oude foto's	3	150
Rubriek oude foto's	4	198
Gedichten:		
Os sjoen duerpke	1	3
De hermenie	2	83
Weend	3	153

Zoëmer	3	153
E klejn verhëulke	4	170
<b>Historie:</b>		
Het kloosterleven	1	16
Onze harmonie anderhalve eeuw	2	52
Het koningszilver en chronogrammen	2	76
Gronsveld en de fruitteelt	3	108
Gronsveld en Rijckholt tijdens de Oostenrijkse successie-oorlog	4	175
<b>Natuur:</b>		
D'n Toënvaalk	1	11
Daslook en Lelietjes-van-dalen (Mëijblömkes)	1	14
't Groéselder Kleumpke	3	127
De bij als bestuiver van fruit	3	129
De kramsvogel en de hoogstam	3	133
Marters	4	201
<b>Streekmuseum:</b>		
De Honsker (Hondekar)	1	26
De sjellebûim	2	89
De Blokbrëker	4	204

### Rectificatie

Blz. 115: De onderste foto is inderdaad van voor de oorlog,  
maar de bovenste is van 1949.

Sekretariaat: Rijksweg 92, 6247 AK Gronsveld, Tel. 04408-2880/04408-1575  
Giro 25 35 375 / Rabobank Gronsveld, rek.nr. 11.75.15.000  
Abonnementen-administratie: Rijksweg 86a. Telefoon 04408-1662  
Abonnementsprijs f 17,50 per jaar, losse nummers f 5,00.